

Uvod

Mnogi pisci, počevši od srednjega veka, daju nam interesantne podatke o plemenskom razdeljenju našega naroda¹. Ta je podela ostavila tragova u narodu, kao što se vidi i iz radova mnogih naučnih publicista². I u Južnoj Srbiji nije se moglo drukčije razvijati, već je narod prolazio kroz sve faze, kroz koje je prolazio celokupan naš narod. U citiranom mojem radu izneti su mnogobrojni dokazi za taj slučaj. Ovde ću dalje opširnije izložiti dve etničke grupe u Južnoj Srbiji, koje takođe imaju tragova negdašnje plemenske organizacije i od kojih je jedna grupa delom ostala čista, a druga je mešovita etnička grupa. Prvi su Debarski Poljani, a drugi Rekanci.

1. Debarski Poljani

Naziv Debrani imali su, za vreme vladavine Turaka, sva naselja u tadašnjem debarskom sandžaku (okragu). Taj su sandžak sačinjavale ove kaze (srezovi): Gornje-debarska, Donje-debarska, Reka i Golobrdska. Svi ljudi iz ovoga negdašnjeg turskog sandžaka, pa bili to Srbi, Turci ili Arbanasi, nazivali su se Debranima. Ali su sami Debrani između sebe raspoznavali, a i sada raspoznaju, različne etničke grupe, kao: Dibrane (Arbanasi), Poljane (Srbi), Kodžadziklije (Turci), Kurke (islamizirani Srbi), Mijake (Srbi), Rekance (srpsko-arbanaška mešovita grupa). Za Kurke postoji još i naziv Torbeši. Tu su spadali još: Uljufi (Srbi), Golobrdci ili Golobrdžani (Srbi i islamizirani Srbi) i Brsjaci ili Šopovi (Srbi), svega u jednom selu. U toj oblasti, koja se je u narodu nazivala i Deborijom, raspoznavale su se one manje župe: Reke (Gornja, Donja, Mala, Golema), Krčin,

* Iz serije članaka »Ostatci naših starih plemena u Južnoj Srbiji«, Isp. u »Narodnoj Starini« od istoga pisca »Plemenske odlike Mijaka« (III, 61; g. 1924.): »Pleme Brsjaci« (X, 81; g. 1931.)

¹ Constantini Porphyrogenetae Imperatoris Opera; Ex Officina Elzeviriana, anno 1617, str. 75-76; 177. — Eustathii Metropolitae, Thessalonicensis Opuscula, Francofurti ad Moenum, Tafel, 1832. — O. Tafrali, Thessalonique au XIV siècle, Paris, 1913; Thessalonique des origines au XIV siècle, Paris 1919. — Tomo Smilianitch, Anciennes tribus serbes dans la Serbie Meridionale, Skoplje, 1930. — A. Gilferding, Pisma ob istorii Serbov i Bolgar, Moskva, 1859. — A. Belić, Galički dijalekat (Srpski dijalektološki zbornik VII, izd. Srpske Kr. akademije nauka).

² V. Ljubić u »Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium« (Izd. Jugoslavenske akademije u Zagrebu). — V. Klaić, Hrvatska plemena od XII do XVI stoljeća (»Rad« Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1897., knj. CXXX. — Dr. Jovan Erdeljanović, Pleme Kuči u Crnoj Gori; — Stara Crna Gora (»Naselja« 4 i 24). — Dr. Tihomir Gjorgjević, iz Srbije Kneza Miloša, I-II, Beograd 1922 i 1924.

Župa, Polje, Dolni Debar (Piskupija), Gorica, Spas, Blace, Buljčica, Golo Brdo, Drimkol (Debarski).

Iz ovoга se vidi da naziv Debrani nije obeležje jedne etničke grupe, već širi naziv. Jer, Debar je, kao naziv oblasti, poznat još u srednjem veku. U ugovoru između kralja Milutina i Karla Valoa, 27 marta 1308, spominje se Kontrata de Deber³. U životopisu kralja Milutina (napisao arhiepiskop Danilo II), kaže se, da je Milutin osvojio od Grka »zemlju Dabrskuju«.⁴ U fermanu sultana Sulejmana iz 1521 g. Debar je sedište kadije⁵.

Zajednički naziv Debrani, za sve etničke grupe u ovoj oblasti, bio je postao tako poznat, da su se već sve pobrojane etničke grupe, od ljudi izvan ove oblasti, nazivale samo tako. Debrani su smatrani kao narodna skupina Debarije (»države«). Mijački zograf Dičo, potpisujući se na ikonama, koje je izradio za pojedine crkve, kaže: Dičo Zograf... iz d e b a r s k u d r - ž a v u⁵. Na jednoj njegovoj ikoni u crkvi sela Vape, kod Debra, stoji ovakav natpis: Iz ruku Diča molara, Debo(r)skom de(r)žavu, ot selo Tre-sanče 1853.

Opštiji naziv za ovu oblast bio je Debar i Debrani, ali se govorilo još i Debor, Deborci, Deborija, Deber, Deberci, Deborčani, Dibra i Dibrani. I ovi različiti izgovori su dokaz, da su u ovoj oblasti živеле različite etničke grupe. Turci su pisali: Debre-sandžagi, za okrug, a Debre-i-balja i Debre-i-izir (gornji i donji) kazasi (srez), a za ljude: debreli. Sve ovo pokazuje, da je naziv jedne srednjevekovne oblasti postao opšti naziv svih etničkih grupa, nastanjenih u njoj. Ali ovaj je naziv postao opšti samo za ljude koji žive izvan ove oblasti, kao i za ljude u samoj oblasti, kada se nađu negdje izvan nje. Inače, u samoj oblasti, još i danas stanovništvo pravi razliku pojedinih etničkih grupa, pa se još ni danas ne mešaju udajom i ženidbom, i to izbegavaju.

Debarski Poljani su nastanjeni u neposrednoj blizini središta ove oblasti, i to može se reći od srednjega veka do danas. Naziv toga središta, grad Debar, proširio se je na celu oblast i nametnuo se svima etničkim grupama. Otuda danas naziv Poljani i Debrani označava istu etničku grupu. Debarski Poljani pokazuju i danas tragove plemenske. Poljani danas žive u Jugoslaviji, u okolini Debra. Ali tragova njihovih naselja, kao i samih naselja, ima još u Arbaniji, u predelu Golo Brdo i Piskupija. Debarski Poljani imaju i danas svoju zasebnu nošnju, zasebno srpsko narečje i endogami su. Razlikuju se od susednih srpskih etničkih grupa po niansama u običajima, a svoje susede potcenjuju i smatraju za tuđe. Jedan deo Debarskih Poljana islamizirao se je, turcizirao i arbanizirao, ali i taj deo još uvek čuva neke stare odlike tih Poljana.

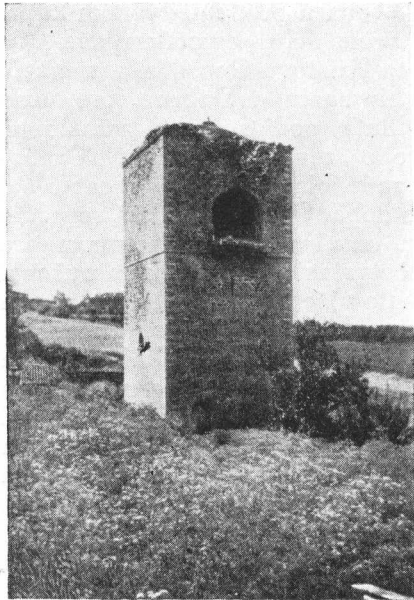
Debarski Poljani ostali su kompaktni i očuvani skoro do XVIII stoleća. Ali na njih su prvo navalili Arbanasi prilikom njihovog nadiranja preko Drima. Sem toga Turci su osvajali Arbaniju preko Debra, te su i oni razorno delovali na celinu Debarskih Poljana.

Kako su Arbanasi prodirali u Deboriju raspravljeno je u delu J. Tomića, O Arnautima (Beograd 1913). Arbanaška bujica je prodrla počevši od XVI stoleća. Prema narodnoj tradiciji čini se da su Arbanasi prodrli u

³ Isp. Kosta N. Kostić, Naši novi gradovi na Jugu, S. Književna Zadruga 168, str. 75.

⁴ Dr. Jovan Hadži Vasiljević, Prosvetne i političke prilike u Južnoj Srbiji, Beograd 1928, str. 129.

⁵ T. Smiljanić u ediciji »Naselja« (S. K. Akademija nauka, knj. 20, str. 38-39).

*Kula kod ruševina manastira sv. Gjorgja
kod Debra.*

Deboriju još u XV stoleću. Katastrofa je započela posle sloma Gjorgja Kastriota, a naročito posle seobe pod patrijarsima. Natpis na kamenoj ploči, pronađenoj kod Piskupije⁶ pokazuje, da je sin Stevana Rodopovića, koji je vladao Donjim Debrom, musliman, zove se Hajderabad, a spomenik podiže 1462 godine svome ocu hrišćaninu. U vremenu Gjorgja Kastriota Deborijom je upravljao Mojsa Golemi, ili Mojsa od Dibra, koji je bio jedno vreme priznao tursku vlast, ali se je pokajao, pa je postao saveznik Gjorgju Kastriotu u borbi Arbanasa protivu Turaka, koji su težili da osvoje i Arbaniju. Jedno vreme je Mojsa Golemi bio opkoljen od Turaka u svojoj tvrđavi, zvanoj Sveti Grad, pa je pribegao svakako lukavstvu, kada se je predao Turcima zajedno sa celom svojom vojskom i tvrđavom. Jer odmah zatim vodi svoju vojsku protiv Gjorgja Kastriota. Bitka između Turaka i Gjorgja Kastriota desila se na Debarskom Polju i tu je Mojsa Golemi bio pobeđen od Kastriota, pa mu je, posle pokajanja i pregovora, ponova prišao kao saveznik.⁷ Dalja njegova sudbina vezana je za sudbinu Kastriota sve do potpunog osvojenja Arbanije od strane Turaka, 1448 godine.

Svakako da je islamiziranje Deborije započelo sa propašću Kastriota i Mojsa Golemoga, a da je poradi toga i bio obrazovan kadiluk u Debru, koji se spominje u pomenutom fermanu sultana Sulejmana Veličanstvenog iz 1521 godine⁸.

Ne zna se pouzdano, gdje je bio taj Debar. Današnji Debar je nova varoš. Ne znamo takođe ni gde je bio Sveti Grad. Ali, po ostacima starih naselja možemo da utvrdimo ovo: da je Debar grad ležao na mestu, danas zvanom Graždani, na putu od današnjega Debra za Piskupiju; a da je

⁶ U Muzeju Južne Srbije u Skoplju, kamen br. 10.

⁷ Hammer, Histoire de l'Empire Ottomane, depuis son origine, jusqu'à nos jours. Traduction de l'allemand... Paris, 1844-1857, t. I, str. 89 i dalje.

⁸ T. Smiljanić u ediciji »Naselja« S. K. akademije nauka, knj. 20, str. 38.

Sveti Grad, druga tvrđava Mojsa Golemoga, bila u predelu, zvanom Župa, blizu sela Vape. Arhiepiskop Danilo II, u svom delu »Život kraljeva...«, kaže: i u Dabru (podigne crkvu) sv. mučeniku Hristovu Georgiju, a u mestu zvanom Orahovica⁹. Ovde je Danilo upotrebio naziv »u Dabru«, kao naziv oblasti, a odredio je tačno mesto, gde je Milutin podigao svoju zadužbinu, tj. Orahovicu. On i kaže, da je Milutin osvojio »zemlju dabrskuju«. Orahovica pak postoji i danas i na njoj ruševine zadužbine Milutinove, samo što narod to zove i danas, kao što je zvao i u to doba, Orešec, i nalazi se nešto izdvojeno od današnje varoši Debra, upravo iznad nje. Ruševine manastira raspoznaju se vrlo dobro, a postoji i jedna četvrtasta kula, još neporušena. Oko manastira se nalazi staro groblje, a malo niže bila je još jedna manja crkvice, koja je skoro obnovljena i gde je nađena vrlo stara ikona sv. Gjorgja, koja se čuva u crkvi debarskoj. Godine 1912 srpska je vojska pronašla mermerni kamen sa natpisom koji potiče iz ovoga manastira, i to u selu Tatar Elevcu, poviše Debra. Taj je kamen bio prenet u Beograd i predan pok. Ljubi Stojanoviću, koji me je pozvao da utvrdimo sa koga je mesta. Znam pouzdano da je stajalo, da se je manastir, o kome je bila reč u natpisu, nalazio kod mesta Orešec i da je crkvu obnovio Car Dušan. Za Sveti Grad nemamo za sada drugih podataka, sem tradicije. Važno je to, što je sultan, odmah po osvojenju Svetog grada, naselio u tome kraju Turke iz Azije, koje danas narod zove Kodžadziklije.

Sa islamiziranjem Arbanasa u Arbaniji i Debarskih Poljana stvorio se je jedan elemenat vrlo opasan po hrišćane. Tada se formiralo arbanaško pleme Dibrani, ili Zli Dibrani, na prostoru između Debra i Piskupije. Jovan Tomić, u pomenutoj knjizi¹⁰, veli: »Sultan Selim, da bi povećao broj muhamedanaca u Turskoj carevini i s tim stvorio što više Turaka, udario je teški namet na hrišćane, s obećanjem: da će osloboditi od poreze svaku hrišćansku kuću, u kojoj jedan muškarac primi muhamedanstvo. To je imalo dejstvo, jer je u mnogim srpskim kućama po jedan muškarac primio muhamedanstvo i stvorio kvasac za dalje muhamedaniziranje«.

Islamizirani Arbanasi osvajaju najpre imanja naših srednjovekovnih manastira i crkava¹¹. Na imanja našeg srednjovekovnog manastira sv. Gjorgja kod Debra navalio je arbanaški rod Kodre i osvojio ih je, pa se je i naselio u neposrednoj blizini ovoga staroga manastira, podigavši i svoje kule. I danas se taj kraj današnjeg Debra u narodu zove Kodra. Ove su Kodre bile zagospodarile i nad Gornjom Rekom, naročito pašnjacima u njoj, koji su svakako pripadali spomenutom manastiru, ma da o tome do danas nemamo pouzdanih dokaza.

Islamizirani Arbanasi, sa osobinama ljudi koji neprestano među sobom ratuju, počeli su da vrše nesmetano nasilja nad hrišćanima. Čak i žene su odvodili kao roblje. Panajot Džinovski je zabeležio, da su žene robljene i 1882—1885 godine¹², jer kaže: »Pet ženi zarobeni od s. Elevcu vo Bulčica;

⁹ S. K. Z. 257, str. 104. Gjorgje Pulevski, Rečnik od tri jezika, Beograd 1875, str. III, gde kaže: Orašac, varoš (Dibra). Ovde se Orašac spominje kao jedan kraj današnjeg Debra, a naziv varoš je opšte poznata reč za hrišćanski deo varoši na Jugu.

¹⁰ J. Tomić, O Arnautima, Beograd 1913, str. 125, navodi to po »Tre libri della cose di Turchi« (Venezia 1542).

¹¹ T. Smiljanić, Kičevija, »Naselja« S. K. A. nauka, knj. 28. U registru kod imena Saćir beg; Popovjani, Srbica, Srbjani, Knežino.

¹² Panajot Džinovski, Zbornik, saobštil P. A. Rovinski, 1892, Živ. i Star., IX, XII, XIII i XIV, S. Petersburg.

od s. Modruč (od Drim-Kolu) 3 ženi, ščo rabotale na lojze, zarobeni od Debrani« i t. d.

Debarski Poljani odupirali su se ovoj navali islamiziranih Arbanasa i vodili su borbu na ravnoj nozi sve do 1875. U ovome su ih pomagali i njihovi već islamizirani saplemenici. Jer sve dotle islamizirani Arbanasi još su se smatrali kao Arbanasi, a ne kao »Turci«. Turci su slabo kad prelazili, iz Debra, preko reke Crnog Drima i zadovoljavali su se što po važnijim gradovima u Arbaniji imaju nešto vojske i činovništva. Niko u Arbaniji nije plaćao Turcima porezu, niti je služio vojsku. Reka Crni Drim bila je kao neka granica; ako bi je prešla turska vojska, odmah su nastajale pobune u Arbaniji. Sultan je pojedinim arbanaškim poglavicama davao platu, a poneki su primali platu i iz Srbije, Crne Gore, Austrije, Italije i Grčke. Arbanasi su inače živeli u međusobnoj plemenskoj borbi i pljački, pa su te svoje borbe posle opevali u svojim pesmama. Ni jedna krvna osveta, ni jedna važnija pljačka nije ostala neopevana. Opevali su i sve ratove koje je Turska vodila sa hrišćanima, pa su pevali i o Karagjorgju:

Karagjorgje me pištolje,
Me pištolje, me palaske...

Najgore stanje za hrišćane nastalo je počevši od 1875 godine, da bi se pogoršavalo 1876 i 1877/78. Kada je sultan Abdul Hamid Han proterao mudrog Midhad pašu (5 II 1877) i zaveo svoju krvavu i dugu vladavinu, Arbanasi su postali njegovi najverniji zaštitnici. Odonda se iz Debra uzimaju policajci i drugi činovnici u Carigradu i pojavljuju se mnogi begovi, često i samozvani, koji postaju zaštitnici siledžija i pljačkaša, pa i njihovi ortaci.

Za vreme ratova Turske Arbanasi su se pojavljivali kao dobrovoljci. Ta njihova dobrovoljačka vojska se je zvala azbije. Azbije su se skupljale u Debru, po plemenskim barjacima, pa su birali za vođu nekog uglednijeg bega. Ova je vojska nosila ponekad i ime Krdžalije, pa je išla da ratuje pod najam, ali to je bivalo pre 1875. No azbije su išle u rat zapravo samo radi pljačke. Oni, pre no što stignu na bojište, zašli bi kroz hrišćanska sela u pozadini, da prave različne zulume, da uništavaju sela i zauzimaju kuće i imanja pobijenih hrišćana. Tako je neki Šaćir beg iz Debra zavladao nad čitavim selima u Kičeviji i Poreču. Naročito su napadali manastire.¹³ Jedino hrišćanska sela na teže pristupačnim mestima, organizovana takođe kao pleme, mogla su da se odupru ovoj navali. Azbije su sa ovih pohoda donosili svojim kućama raznu pljačku, njihove vođe postajale su begovi, a zauzeta sela njihovi čiflici. Priča se, da su azbije, prilikom napada Turaka na Aleksinac 1876 skidali čak i okove sa vrata i prozora, gvožđe sa ograda i oko preotimanja te pljačke mnogi su ginuli. Tako se je Debar bogatio, te je postojala uzrečica: Si Dibra ska četer. Debar je bio postao svoje vrste luksuzne varošice, pa se je govorilo: što nema u Carigradu, ima u Debru. Ili: Debar može da kupi Carigrad, a Carigrad Debar ne. Mnogi su Debrani Arbanasi imali po haremmima zarobljene hrišćanske. A o tome kako su oni plenili sela na Radici peva se i danas ova pesma: »Bog da ubijet Debrani, — Debrani Dolno Gradjani! — Što nastanale azbiji — Po taja reka Radika, — Po tije sela risjanski. — Plenile što poplenile, — Edna nevesta grabile. — Odele što poodele, — Pusta nevesta postana. — Turci je velit, govorit: — Nevesto, oko kalošo, — Dal ti je teško ruvoto, — Il ti je teške

¹³ Dr. T. Smiljanić, Kičevija, Srpska kr. akademija nauka«, »Naselja«, knj. 28.

Angjele Kočoski iz Elevaca u župi kod Debra.

srebroto? — Nevesta velit, govorit: — Ej, djidi Turci, azbijji! — Ne mi je teško ruvoto, — Ni mi je teško srebroto, — Tok mi je težok merakot: — Koža mi ludo Kolefte, — Oči na mene gledaje, — Nozike mi se sekoje«.

Današnji debarski Poljani, ili Debrani. Danas Debarski Poljani žive u ovim naseljima: u varoši Debru, po selima: Banjišta, Grad Elevci, Rajčica, Gorno Kosovrasti. U predelu župa, u selima: Pareše, Gorenci, Žitinjani, Vapa, Broštica, Kožadžik Elevci, Elva, Gorna Osolnica. Po ostalim selima su potisnuti od Arbanasa i Turaka potpuno, ili samo islamizirani, ili pak turcizirani i arbanizirani. U nekim selima žive pomešani (Kodžadžik Elevci, Žitinjani), a u nekim nešto izdvojeni od islamiziranih (Broštica, Osolnica). Islamizirani su, a sačuvali su svoj jezik, u ovim selima: u delu Žitinjana, u Malim i Golemim Paprdnicima sa krajem Vlasiće, u delu Broštice i Osolnice, u Otišanu i Džepištu (delom). Arbanizirani su u Balancu sa krajem Bajramovci, pa u Bomovu, Konjaru,* Spasu, Krivcu, Rešanu, Mirešu i Iglenu. Turcizirani su u Kodžadžiku, Kodžadžik-Elevcu, Brešanu, Dolgašu, Kočištu, Jatarcu, Novaku. Prema tome, od osnovne grupe Debarskih Poljana imamo danas četiri etničke grupe, i to: 1) Debarski Poljani — hrišćani; 2) Debarski Poljani — islamizirani; 3) Debarski Poljani — turcizirani i islamizirani, pod uticajem kolonije pravih Turaka kod Kodžadžika, i 4) Debarski Poljani — arbanizirani i islamizirani, pod uticajem Arbanasa iz Arbanije i Prekodrima.

Toponomastika. Toponomastika u Debariji je srpska, kao što

* Träger P., Jürüken und Koniaren in Mazedonien. (Zeitschrift für Ethnologie XXXVII. Berlin 1905.)

Angjelica Kočoska iz Elevaca u župi kod Debra.

se vidi iz ovih primera: U delu zvanom Župa imamo ove nazive: Temnik, Pareško Polje, Paklarica, Strezovišta, Vlasiće, Krbla, Stogovo, Kalin Tor, Lučišta, Pisani Kamen, Belanečki Kamen, Breštani, Žitinjani, Kočiški Kamen, Police, Češle, Porodin, Buklija, Starovo, Vrzivolnica, Čuroica, Krlev Rid, Razmet, Gradište, Surovica, Rečista, Ogradje, Raven, Kolibi, Košarišta, Brolče, Cerovic, Posilica, Bela Voda, Jarčovec, Kališta, Drobeš, Krasje, Rudišnica, Osoj, Golostensko, Petkovci, Prisoj, Ušica, Ivan Češma, Lokov, Slavilo i t. d. U delu zvanom Polje imamo nazive: Spilski Most, Udovo, Venec, Orešec, Po cesti. U Krcinu: Mazna Rudina, Srbín Dol, Dolna Čest, Rof. Na mešavinu ukazuju ovi nazivi: Kaneš, Megdanica, Avmat, Kodžadžik, Kale, Palatišta, Vlaj, Jambol, Pale, Ibrenica, Čele, Taš, Karaorman, Sadula Dere, Bajir i dr.

Tragovi starih naselja. Na mestu Peklarica nalazi se, na imanju jednog seljaka iz Žitinjana, kamen sa starim natpisom.

Naziv Župa je ostatak iz srpske srednjevekovne uprave. U njoj su ova stara naselja: Sveti Grad, koji se naziv danas ne pridaje ni jednom mestu, on je zaboravljen. Stara ruševina Gradani nalazi se danas u Arbaniji, na putu za Piskupiju. Ruševina manastira sv. Gjorgja kod Kodžadžika danas se zove samo Kala, ili Kodžadžička Kala. Narod se još uvek penje na ćuvik, gde je bio taj utvrđeni manastir i pali sveće. Osobito to čini o Uskrsu i o Gjurgjevu dne. Kod Balanačkog potoka postoje ruševine stare crkve i zovu se Manastir. I danas tu iskopavaju seljaci stare cigle i kamene stubove. Više sela Vape, na bregu, nalazi se Gradiste. Neki vele da je tu bio Sveti Grad, dok je Kala bio samo manastir. Raspoznaju se još bedemi i osnovice donžona. Ruševina crkve sv. Tana-

sije nalaze se ispod sela Vape. Tamo je bilo i selo Boškovići. Pored samoga Drima su ruševine crkve sela Vlaje. Na putu između Breštana i Kodžadžika vidi se staro napušteno groblje, zvano turski Šeik. Niže sela Breštana, kod terase zvane Tunika, misli narod da je zakopana čitava stara crkva. Vapski Manastir je ruševina stare crkve kod sela Vape, posvećene sv. Arhangjelu, a malo dalje, kod sela Žitinjana, ruševine crkve sv. Ilije. Napokon već spomenute ruševine zadužbine kralja Milutina na mestu Orešec kod Debra.

Malo ima tradicija o tim starim naseljima. Za Graždani je vezana tužna priča o tome, da je tamo bila zatočena devojka nekoga kneza. Naokolo grada bila je voda i niko nije mogao da je oslobodi. Ali Kraljević Marko je sabljom presekao brdo, te je voda otekla i oslobodio devojku sužanjstva. Kula Vapskog Manastira, na kojoj su bila zvona, bila je tako visoka, da je senka pred veče padala čak na obližnji breg. — U Kodžadžičkoj Kali je bio, vele, zarobljen Kastriot Gjorgje i odveden u Tursku, ali je posle pobeo i podigao bunu. Kod Kodžadžika je bila velika bitka, pa otuda i ime (Kodza = veliki; dzik-dzenk = boj). Na novoj Vapskoj crkvi iz 1846 godine, koja je vele sazidana od materijala porušenog Vapskog Manastira, nad južnim vratima, ima u kamenu urezana rozeta sa krstom i četiri »c« u uglovima, kao što ima srpski grb.

Kod Kodre u Debru otkrivaju i danas zemljane velike lonce, pune zej-tina. Tu je i staro groblje, kod koga je otkrivena stara crkvice s natpisom na prestolu iz 1593 godine. Po groblju se vide i grčki natpisi.

Kod Banjišta, na mestu Arbanasovci, nalaze po groblju stare novce, krstove sa latinskim natpisima i zemljano posuđe.

Poreklo stanovništva i migracije. Turci su došli u Deboriju posle propasti Mojse Golemoša i Gjorgja Kastriota, krajem i početkom XVI stoleća. Prema tradiciji samih Turaka u Kodžadžiku, oni su poreklom Juruci ili Konjari. Došli su tu kao nomadi stočari, pa su docnije stvorili i stalna naselja, zauzevši imanja manastira i crkava, a postepeno su potisnuli i turcizirali hrišćane u tom kraju. Najmno-gobrojniji su i danas u selu Kodžadžiku. Govore turskim jezikom, ali kod mnogih se, usled mešavine sa islamiziranim Debarskim Poljanima, oseća srpski naglasak reči, kao i mešavina rečnika.

Posle Turaka u Deboriju su došli Arbanasi iz unutrašnosti današnje Arbanije. Arbanasi su dolazili najviše iz posve neplodnih predela današnje Arbanije, iz područja gornjeg toka reke Maće, iz Miridita i Malesije. Tako su u Debar došli arbanaški fisovi: Daci iz Zagaja, Camovci iz Gorice, Marke iz Zogaja. Neki su od ovih postali u Debru silni i moćni begovi. U tome su se naročito isticali Kodre, Pustina, Toptani i t. d. Ovi su Arbanasi dovo-dili postepeno i druge za sobom, te je tako Debar u toku XVII i XVIII stoleća postao dosta velika varoš arbanaško-srpskog karaktera. Zatim su po-čeli da dolaze islamizirani Debarski Poljani iz Erebara, Rbelja, Pocesta, Mačelara i drugih mesta u današnjoj Arbaniji. Ovi islamizirani Debarski Poljani nisu smeli među Arbanasima da govore svoje srpsko narečje, te su postepeno napuštali svoj jezik i učili arbanaški. Fis Erebara u Debru i danas pamti, da je govorio srpski, kada je došao u Debar. Danas međutim govori arbanaški u kući. Isto tako i rod Zlatko. Ovi Arbanasi i islamizirani Debarani polako su se stapali i zajedno su potiskivali hrišćane iz debarskog Polja. Jedino su se hrišćani sačuvali ispod planine Krcina u selima Banji-

Jakov Kunović iz Debra sa gospodom. (I danas se u varoši nosi narodna nošnja.)

šta, Rajčica, G. Kosovrasti i Tatar Elevci. Zove se tako, jer su iz ovog sela bili u staro vreme pismošne ili tatari. Zovu ga grad Elevci.

Hrišćani su u Debru najviše poreklom iz Debarskog Polja, iz danas arbaniziranih sela, koja su morali napustiti pod pritiskom islamiziranih Arbanasa. Kao starinački rod u Debru se smatraju Kazandžijovci, od kojih je potomak Božin Aleksić, poznati nacionalni radnik. Hrišćansko stanovništvo u delu Debra, koji se zove Varoš, kao da je iz onoga sela, zvanog Orešec, kod koga je bio manastir sv. Gjorgja, o kome je bilo reči. Deo ispod Varoša zove se Vakuf i tu su nastanjeni Cigani, koji govore arbanški. Drugi deo se zove Budulec, zatim Ančevac, Cincarovci, Tikvarci, Kodra, Čenanica, Boz. U Debru ima doseljenika iz sela Vičićta u današnjoj Arbaniji. Ti doseljenici nose danas naziv Vičićki. U debarskoj crkvi ima ikona, prenetih iz crkve vičićke. Poznat je bio glavari iz tog sela Đuko Vičićki, koji je postepeno otstupao iz svoga kraja, naseljavajući se u blizini, dok najzad njegovi potomci nisu prešli u Debar.

Stanovništvo u Župi je, sem pomenutih Turaka-Kodžadžiklija, većinom starinačko. Pomeranja ima iz sela u selo u samoj Župi, ali ima i iseljavanja u Debar, ili izvan Župe. Iz Vape su rodovi koji i danas nose to ime u Beogradu i negde u Istočnoj Srbiji. Tako isto ima iseljenih iz Paresa, Broštice i t. d.

Debarski Poljani, Srbi, islamizirani, i Arbanasi, često su emigrirali iz svoga kraja. To emigriranje je bivalo u masama, ili pojedinačno. Arbanasi su naročito emigrirali ka Kičevu, Ohridu, Bitolju, Prilepu, Skoplju, ka Solunu i Carigradu. Od 1912 godine Arbanasi su emigrirali u masama ka Elbasanu, Draču i Tirani. Turci su emigrirali u istome pravcu, sem u Arbaniju, a isto tako i islamizirani Debarski Poljani.

Hrišćani su emigrirali, po grupama, po unutrašnjosti naše države, gde stvaraju svoja naselja u blizini većih varoši i koja se obično zovu Debar Ma(ha)la. I danas u Skoplju postoji jedna takva Ma(ha)la. Njih, kada se ise, nazivaju samo Debranima, naziv Poljani se izostavlja. Ali ako se

usele među Mijake, ostaje im i naziv Poljanec, Poljanka (Riste Poljanka u Melničanu)¹⁴.

Selo, kuća i okućina. Sela u Deboriji postala su od negdašnjih krajeva, u kojima su stanovali pojedini razgranati rodovi, ili zadruge, kao što su uostalom postala i sela po drugim oblastima Južne Srbije. I danas se po selima raspoznaju ti krajevi, od kojih su ponegde izdvojeni muslimanski od hrišćanskih. Na primer: selo Žitinjane ima ove krajeve: Celovci, Žitinjanci, Jankovci i Vapa. Vapa se je docnije formirala kao zasebno selo. Kodžadžik ima takođe dva izdvojena kraja: Jetarec i Kodžadžik. Broštica i Osolnica se dele na »srpski kraj« i »turski« (odnosno muslimanski). Balanca sedeli na krajeve: Hevci, Bajramovci, Brazdovci; Debar ima ove krajeve: Varoš, Orešec, Kodra, Simsarovci, Krivci, Pijanec i t. d.

Debarski begovi osvajali su sela po Deboriji i pretvarali su ih u čiflike. Tako je Dalip Pustina ovladao Vapom, jer kao da su se Vapljanji zadužili kod njega i potpisali menicu, koju nisu mogli da isplate. Vapljanji su onda tražili zaštitu od Asanbega iz Debra, koji je štitio hrišćane, pa su za njegovo vreme, 1846 godine, podigli svoju crkvu, kao što stoji na natpisu iznad crkvenih vrata. Žitinjane je pretvarao u čiflik Etem Čiče iz Debra. On je napao jednog hrišćanina iz Žitinjana, koji je imao dve njive i dve kuće. Etem Čiče, vele, zauzeo mu je jednu kuću i jednu njivu, jer ne trebaju đauru dve. Domaćin onda ubije hodžu, pa pobezne, a Etem Čiče zauzme njegovo imanje. Selo Peklarica se je nalazilo na istoimenom mestu, na levoj obali Radike. Na njega napadne Ljam Dac iz Debra i ljude rastera, pa tu stvori svoje poljsko dobro. Ljudi iz Peklarice pobešli su u Rajčicu i druga sela. Danas je to imanje kupio jedan seljak iz roda Čulumovaca u Žitinjanu. I t. d.

Inače jedan rod ima uvek kuće u blizini, a pored kuće, ili u ograđenom dvorištu, nalazi se guvno i plevnja. Kuće imaju opšti izgled južnosrbijanskih kuća, samo su nešto tvrđe zidane. Nazivi su u kući opšte poznati: kuća, k't, strana, atel, kled, kotar.

O b i č a j i. Za pravoslavne Debarske Poljane slava je svetac, kome se najviše mole i od koga traže zaštite. Slava se slavi po opštem srpskom običaju. Svaka kuća ima mesto, gde se čuvaju ikone, među kojima i slav-ska. Slava uvek pokazuje srodstvo i poreklo rodova. Recimo: svi oni koji slave Mitrovdan, poreklom su iz Kodžadžike, odakle su ih Turci potisnuli. Oni su naseljeni sada u Elevcu, Osolnici i drugim selima. Važan dokaz za ovo imamo u rodu Kočovci — Kodže iz Kodžadžika. U listu »Vardar«, koji je izlazio u Skoplju 1908 godine, opisao je A(leksa) J(ovanović), potomak toga roda, kako je rod Kodže morao da beži ispred siledžija. Događaj se je desio u njihovoj kući, i njegova strina Anđelica, sred najveće opasnosti, stavlja ikonu sv. Dimitrija nad glavu i tako zaštićena spasava decu i sebe od obesnih napadača.

Rodovi iz porušene Peklarice slave Petrovdan i ima ih u Rajčici i Broštici.

I muslimani su sačuvali mnoge hrišćanske običaje: Praznuju Gjurgjevdan, naročito Veliku Gospođu, Mitrovdan, Veliki Četvrtak, Veliki Petak; boje uskršnja jaja i dele ih rodbini, a rado ih primaju od hrišćana. Ženidbu

¹⁴ Mijaci i t. d., u ediciji »Naselja« Srpske kraljevske akademije nauka u Beogradu. knj. 20, u registru.

Djevojčica Dunavka Popović iz Beličice.

i udaju vrše samo u svome kraju, i to kako pravoslavni, tako isto i muslimani.

Nošnja. Debarski Poljani imaju vrlo kitnjastu narodnu mušku i žensku nošnju. Muškarci su doskora nosili kitnjaste dolame sa fustanelama. Uz nošnju je išlo i oružje: »tufek« (kremenjača od 12 pedi dužine), pa pištolji, polaske i dr. Docnije su nosili i novije oružje. To su oružje ukrašavali zlatom i srebrom. Pravoslavni su izgubili pravo da javno nose oružje tek u početku овога stolecа. Varošani su nosili raskošno odelo od čohe i kadife, vezeno i ukrašeno. Često je kod Arbanasa i žena nosila oružje i pušila je, zamenjujući tako mušku glavu.

Ali naročito je kitnjasta ženska nošnja Debarskih Poljanki. Košulja je ukrašena divnim vezovima po rukavima i grudima. Na glavi nose bele velike marame, zvane darpne, sa okruglim vezovima po ivicama, i sa kitama, zvanim perca. Na glavi nose i lepe kape, ukrašene vezom, srebrom i zlatom. Iznad košulje nose jeleke, pa klašenik i crnu džupu, koju zimi zamenjuje dugačak kožuh.

Kod muslimana ženska nošnja je izmenjena, a arbanaške žene po selima imaju svoju narodnu nošnju.

Narečje. Debarski Poljani govore jedno srpsko narečje, koje se razlikuje od susednih u glavnome po tome, što se staroslovensko »on« zamenjuje sa »e«, a »debelo jer« sa »o«. N. pr.: k(on)de = kede (kuda), bārgo, borgo (brzo); tǎrgaj = torgaj (trzaj). Međutim po narečju se oseća jaka mešavina mijačkog narečja, kao i narečja iz Drimkola i Brsjaka.

Ovo nam je dokaz, da su kroz Deboriju prolazile mnoge migracione struje, kao i da su mnoge etničke grupe ostavile svoje tragove. Gubljenje narečja vršilo se je naročito i zato, što su debarski begovi vrlo često odvodili stanovništvo na svoje čiflike da rade, ili su pak dovodili ljude iz drugih krajeva. Ipak glavne odlike narečja Debarskih Poljana sačuvale su se, i oni se po svome narečju razlikuju od susednih etničkih grupa.

Zapaža se izostavljanje pojedinih slogova i glasova, ili njihovo zamenjivanje. Na primer: 'ake (mesto ovake); amo (mesto ovamo), ke si (kede si), Rajčica (Radičica), i t. d.

Debarski Poljani upotrebljavaju mnogo uzrečicu »esti«, »estit«, »enuška« i »ele«. Zbog ovoга »esti« ponekad ih nazivaju i Estevci, a neka sela se zovu i Elevci po tome. Izgleda da su ove uzrečice unete naročito iz predela oko Prespe, gde se takođe upotrebljavaju. Jedan razgovor na debarskom narečju bio bi ovakav:

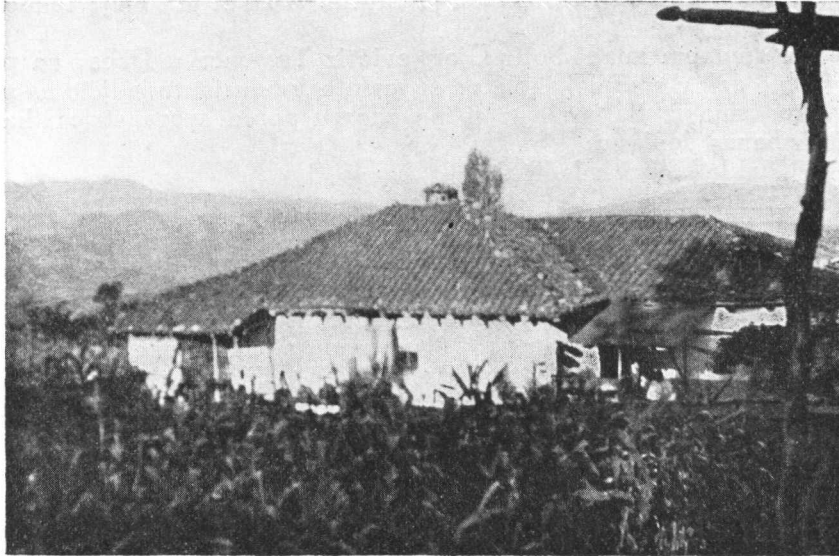
— »Esti, ja dojdov de tebe. Ke beše ti? Zašto ne se odzva ko' ti viknav, estit? Enuška, ko' će dojš v Debar, ke mene da se forliš. I ja će ti isforlam e'na čaša rakija. Ake je, eslit, naš običaj.

Nekojе telesne i psihičke osobine Debarskih Poljana. Debarski Poljani smatraju sebe za vrlo hitre i otnesite. Pričaju o sebi ovu priču: Pošao Nasradin Hodža u Debar na magaretu. Kada je bio na uzbrdici, kod mesta zvanog Venec, magare mu posustane. Vikne Nasradin Hodža: »A, bre! De, bre!« Magare pođe i malo dalje Nasradin Hodža ugleda varoš. Po uzviku, koji je upotrebio terajući svoje magare, tu varoš prozva Debre, pa to ime je ostalo do danas. Kada je Nasradin Hodža prišao gradu, dočekala su ga mnogobrojna deca, koja su se igrala po ulicama. — Deco, upitao ih je, može li ovde nešto da se kupi, ali tako, da se od toga može ručati, pa ostalo prodati za iste pare, za koje je to kupljeno?« Deca mu odmah odgovore: — Može! Kupičeš jedno škembe na kasapnici. Ono što je u škembetu poješćeš, a samo škembe, čisto oprano, prodaćeš za iste pare«. Nasradin Hodža je odmah okrenuo magare, pa se je vratio, rekavši u sebi: »Za mene nema ovde hleba. Kada su deca ovako hitra, kakvi li su odrasli?«

Debrani su smatrali sebe i za junake. Međutim Zli Dibrani su poznati samo kao dobri taktičari u sukobima, a sukob izbegavaju. Kada je Turгут-paša, posle davanja ustava u Turskoj 1908 godine skupljao oružje po Debariji, Zli Debrani su bez otpora položili svoje oružje, dok su Arbanasi na drugim mestima davali otpor. Zato se je tada pevala pesma: »Na Đakova lujt me topi, a na Dibra lujt me štopi!« (U Đakovu puca top, a u Dibri puca štap).

Dibrani, kada sebe upoređuju sa drugima, kažu: »So saltanat — Škodra; so puška — Đakova; so ime — Dibra!« Time se dakle odlikuje svaka pokrajina.

Rista Simonović iz Žitinjana došao je bio na slavu kod Božina Aleksića u Debar. Tada su Debarski Poljani bili podeljeni na patrijaršiste i egzarhiste, pa su egzarhiste osvojili bili i debarsku crkvu i nisu dopuštali da se u njoj mole Bogu i patrijaršiste. A Božin Aleksić nije mogao da zamisli, da može proslaviti svoju slavu, a da ne ode u crkvu. Rista i Božin, pripadnici srpske partije, reše se da toga jutra odu u crkvu i tamo pripale sveće. Kada su ušli u crkvu, nastalo je komešanje njihovih protivnika. Kada su pripaljivali sveće, priđe im jedan egzarhista, da im ih ugasi. Nastade u crkvi prepirka, pa pokušaše neki da ih silom izbace iz crkve. Onda Rista

Kuća Spasa R. Simonovića u Žitinjanu, u Debarskoj župi

i Božin vade revolvere, u sredini crkve, pa viču: »Na kolena, molite se Bogu, ili ćete svi gjavolu!« Ljudi su pali na kolena, a Rista i Božin vratili se kući.

Godine 1899 napao je na župu Bilal Balonca, odmetnuti arbanizirani župljanin, sa 80 Arbanasa, sa namerom da popleni selo Pareše. Pred opasnošću tada se svi župljani osete kao celina: i Turci, i islamizirani župljani dignu se složno da brane Pareše od Arbanasa. Vođa župljana je bio tada Tair Gutka iz Paprainaca. Sukob se je desio kod crkve sv. Ilije. Sa Vračarice kod Pareša, vele, sinula je vatra, kao opomena na opštu opasnost. Iz Debra je pošla vojska, pod komandom Kazobega, Arbanasa, ali ovaj kod Gorenečkog Mosta tobože izgubi sablju, te su vojnici morali da mu je traže. Ovo je činio, da bi odmetniku Bilalu dao vremena, da opljačka Pareše, pa da pobjegne. Međutim župljani sami opkole Bilala i pobiju mu družinu, pa i njega. O tome događaju doskora se je pevala pesma, a župljani su naglašavali, da njih Arbanasi neće potisnuti iz župe nikada.

Do 1876 godine Debarski Poljani su bili na ravnoj nozi sa Arbanasima. Nosili su oružje, branili su se, uzvraćali krv (krvna osveta). Ali od 1876 godine Arbanasi dobivaju maha. Debarski Poljani tek odonda postaju pravo roblje. Njih je mogao Arbanas da ubije, opljačka, zarobi i traži posle otkup: nikome za to nije odgovarao. Državna turska vlast se je pravila nemoćna. Dešavalo se je često da Arbanasi drže u Debru džulus (zbor), pa da sa toga zbora daju zahteve sultanu. Tada su zatvarali čaršiju i vršili nasilja, da bi na taj način pravili pritisak na turske vlasti. Čim im se neki paša u Debru ne potčini, čim im ne izvršava zahteve, čim radi po zakonskim propisima, odmah se Arbanasi skupe u džulus, pa traže njegovu smenu.

Po Debru i okolini vladalo je bezvlašće i krvna osveta. Često puta su pucale puške i u samome Debru. I čim pripucaju puške, čaršija se zatvara, ljudi beže u kuće. Ako je po sredi krvna osveta, protivničke strane se zatvaraju po kulama, pa ratuju. Ako je poginuo neki hrišćanin, neko objavi:

— Nije se desilo ništa! Ubijen je đaurin. A život je i dalje tekao normalno.

Došao jednom mladi Sotir Gjorgjević iz Tresonča u Debar na pazar. Sotir je bio đak u srednjoj školi, pa se malo nakindurio, te je ličio na nekog begovskog sina iz Debra. Išao je po pazaru pored svoga strica, kad im jedan Arbanas doviknu:

— Odakle si, bre mladiću!

— Iz Tresonča!

— O, kako lepi mladići se rđaju tamo! I jaki! Pa okrenu svojim: Natovarite mu ovaj sanduk šećera da nosi kući mojoj!

— Ne zna gde ti je kuća, aga!

— Evo, ovo je moj sin, pokazaće mu je.

Mladi Sotir, da ne bi izgubio glavu, morao je da ponese teret.

Kupovao jedan seljak, opanke u dućanu jednog Arbanasa u Debru. Pošto se je pogodio, pružio je belu medžidiju (srebrn novac od dvadeset groša). Tada mu prodavac veli:

— Reci pet, bre djaure!

— Pet, aga!

— I pet groša za opanke

— Deset, aga!

— Pet prsta imaš na ruci!

— Petnaest, aga!

— Evo ti pet groša kusur,

— Dvadeset, aga!

— Sad idi, čist nam je račun.

Tako opanci toga seljaka stali petnaest groša, umesto pet. On se za to ni kome nije smeo žaliti.

Debrani su tjelesno razvijeni. Primećuju se tipovi visokog rasta i crnomanjasti. Mešavina između Arbanasa i Poljana vidi se svuda. Kod ljudi i žena primećuje se naročito kukasti nosevi.

Kod Debrana se još održao običaj borenja. Mnogi su Župljani i danas pelivani. Čuven je bio pelivan Tomo Pareški, koji nije hteo da padne pri borenju, ma da mu je protivnik obećavao novu dolamu. Danas su pelivani samo muslimani. Bore se kada su svadbe, ili praznici. Kada se sakupljaju razni rodovi po grupama, pa se klade i opkladu plaćaju, pa priređuju i zajedničku gozbu. Neki se pelivani bore i izvan svoga kraja, te stiču glas profesionalnih pelivana.

Debrani muslimani do 1912. godine skupljali su se kada zatreba po barjacima. Za župu j eto bio Elmaz Barjaktar iz Paprainaca. Drugi je barjaktar bio u Kodžadžiku, a treći u Debarskom polju.

2. Rekanci

Sem čisto srpskih etničkih grupa u Južnoj Srbiji postoje i mešovite etničke grupe, formirane pored jedne glavne etničke grupe. Napred je rečeno kako su se te mešovite etničke grupe formirale među Debarskim Poljanima. Isto tako su se formirale mešovite grupe i među Mijacima. Jedna takova mešovita etnička grupe jesu i R e k a n c i, formirana među Mijacima, a koja takođe ima tragove negdašnje svoje plemenske organizacije.

Rekanci su već u mnogome proučeni. Ostaje još otvoreno pitanje, kako su se oni formirali i zašto govore jednu mešavinu arbanaškog i srp-

Porodica Avakuma Gligorijevića iz Gornje Reke.

skohrvatskog jezika. Žive na severoistočnim i istočnim padinama Koraba i na dodiru Šar planine i Bistre sa Korabom. Predeo u kome žive zove se Gornja Reka, a ljude obično zovu samo Rekancima¹⁵.

Mešavina naših starih plemena sa drugim plemenima i narodima na Jugu nastala je svakako još u srednjem veku. Konstantin Porfirogenet ističe: Esthlahothi pasa i Khora. Balkansko je poluostrvo kroz vekove bilo raskrsnica naroda i plemena, rasa i religija. Stari su se narodi na njemu izgubili u moru Slovena po njihovom dolasku, ali su se ponegde i Sloveni utapali u stare narode, ili u one koji su došli tamo posle njih. Sloveni su se stapali sa Grcima, Vlasima, Arbanasima i Turcima, sa Pečenezima, Kumanima i Tatarima Bučarima, pa su proizlazile mešovite etničke grupe, često i dvojezične. Nastala je i mešavina religija: paganstvo, hrišćanstvo, bogomilstvo i islam ostavili su duboke tragove u mnogim etničkim grupama. Mnogi muslimani slave slavu, obilaze crkve i manastire, a hrišćani odlaze u tekije i kod hodža, i održavaju neke čudnovate običaje, koji ih vezuju sa paganstvom.

Rekanci su jedna takva mešovita etnička grupa. Tu su se, na jednoj planinskoj privrednoj oblasti, teško pristupačnoj, sretala pastirsko-zemljoradnička plemena Srba, Arbanasa, Vlaha i Turaka Juruka. Istorijski događaji u Turskoj tokom XVII i XVIII stoleća, seoba Srba pod patrijaršima, doprineli su da se tamo izvrši smena staroga stanovništva, koje je bilo, po svemu izgleda, mijačko, i da se formira i nova etnička grupa, Rekanci.

Toponomastika. Po topkim nazivima vidi se ovo: Od 23 na-

¹⁵ T. Smiljanić, Mijaci, Gornja Reka i Mavrovsko Polje («Naselja» S. K. akademije nauka, knj. 20).

ziva sela, arbanaško-srpski su nazivi: Kičinica i Krakornica¹⁶, jer kod prvog imena može biti koren arbanaško-grčka reč kiša (crkva), ili pak žensko ime Kiča. Ali nastavak »ca« je srpski. To isto važi i za ime Krakornica. Selo Brodec ponekad zovu i Van, što je čist prevod srpske reči brod. Nazivi Grekaj i Bibaj su sa arbanaškim nastavcima, ali su imena Greke i Bibo poznati i kad Srba. Naziv sela Žužnja je ili vlaški, ili turski (žizan, ili žiržan znači turski vrabac). Imena Reč i Strezimir su srpska, ali se naselja sa istim nazivima nalaze i danas u Arbaniji, u predelu Mata. Prema tome, od 23 imena sela, 15 su čisto srpska, 8 su samo mešavina arbanaško-srpskih reči, a jedno selo nosi tursko, ili vlaško ime.

Od preko 210 geografskih naziva, zabeleženih u pomenutom mom radu, ima svega 140 čisto srpskih, a 70 su arbanaški i turski. Najmanje se susreću vlaški nazivi.

Poreklo stanovništva. Prema izvršenim ispitivanjima u pomenutom mom radu 1914—1920 godine, ovako stoji sa poreklom stanovništva u Gornjoj Reci: Starinaca je bilo 274 domova, pridošlih iz Arbanije 107 domova, pridošlih iz drugih predela 9 domova. Pomeranja iz jednog sela u drugo u istom predelu bilo je kod 253 domova. Nepoznatog porekla ih je bilo 57 domova. Prema tome, od 700 ispitanih domova današnjih Rekanaca, starinaca je bilo 274 domova, doseljenih 116 domova, nepoznatog porekla 57 domova, a 253 doma su se pomerale iz sela u selo u istom kraju. Isto tako se zna, da se je jedan deo Rekanaca iselio u Patišku Reku kod Skoplja, što znači da je u Gornjoj Reci živelo jedno pokretno stanovništvo i da su starinici ostali u manjini¹⁶.

Dosadašnja ispitivanja o poreklu stanovništva dopuniću još nekim podacima.

Po jednom tradicionalnom pričanju, koje sam čuo u Beličici i u Vrbenu Gornja Reka je za vreme jedne od seoba pod srpskim patrijarsima ostala skoro bez stanovnika. Ljudi su se iselili, a predeo je obrastao neprehodnom šumom. Za vreme druge neke seobe, nekoliko glavara, iz okoline Peći i Prizrena, nisu hteli da emigriraju, već su se uputili ka planini Korabu. Tako je došlo u Gornju Reku 17 rodova i naselili su 17 napuštenih sela. Ova je tradicija, vele, sačuvana u rodu Pejka, ili Pečkamon, u selu Brodiu. Naziv Pejka kao da pokazuje, da su oni poreklom od Peći. Dalje se veli, da su ovih 17 rodova bili u srodstvu, pa se nisu mogli među sobom ženiti i udavati. Zato su morali da plene žene od suseda. Kako nisu mogli da ih plene od najbližih Mijaka, koji su inače kao pleme bili endogami i nisu dopuštali udaju i ženidbu izvan svoga plemena, Rekanci su plenili žene od susednih Arbanasa s one strane Koraba. Tako su Rekanci bili postali strah i trepet za Arbanase, ali te žene su im unele polako arbanaški jezik.

Priča se također da su u Gornju Reku dolazili i Vlasi, nomadi. Ali ti Vlasi nisu se zadržavali tamo. Sem toga, vele, da je jedne godine zavladao kuga, pa je pomorila sve Vlahe. Ni jedan rod danas u Gornjoj Reci ne priznaje da je vlaškom porekla.

Turci Juruci su na isti način dolzili u Gornju Reku, pa su se posle povukli i stalno naselili u dolini Vardara, niže Velesa. Oni su svoju stoku

¹⁶ U »Glasniku Skopskog naučnog društva«, knj. XIII, str. 83-129 izišle su beleške: »Gornjorekanska etnopsihološka grupa«. Pisac tih beležaka, ne poznavajući jezik te etničke grupe, napravio je mnogo pogrešaka.

počeli da poveravaju Rekancima, pa su se tako docnije pojavili stočari i među njima.

O doseljavanju Arbanasa među Rekance ima mnogo podataka u pomenutom mom radu u ediciji »Naselja« Srpske kraljevske akademije nauka.

Danas se Gornji Rekanci među sobom žene i udaju, a mešaju se samo još sa Mavrovcima, i delovima Gornjeg Pologa, do sela Vrutoka. Dotle se, uostalom, proteže i narodna nošnja, koju i oni nose, ma da se inače jezično razlikuju, jer stanovnici u Mavrovskom Polju govore srpski.

Je z i k. Danas Rekanci govore mešavinom arbanaškog i srpskog jezika, sa primesama turskog jezika. Zna se, da je arbanaški jezik jedna mešavina ilirskog, latinskog, grčkog, arumunskog i turskog jezika.¹⁷ Arbanasi u Arbaniji tek danas stvaraju svoj književni jezik. Pre stvaranja Arbanije kao države, Arbanasi su učili po tuđim školama. Pisali su ponekad na svom jeziku upotrebljavajući grčka slova, turska, latinska pa i ćirilska. Rekanci su upotrebljavali samo slovenska slova, a u crkvama njihovim pevalo se je na slovenskom. Žiža starije kulture za Rekance bio je manastir sv. Jovan Bigorski, gde je postojala stara srpska manastirska škola, kako za njih, tako isto i za Mijake. Kulturno dakle Gornje Rekanci su bili vezani za Mijake, pa su možda njihovi preci bili Mijaci, jer kod njih ima mnogo slaganja za tradicijama kod Mijaka u pogledu seoba pod patrijarsima.

Današnji školovani ljudi iz Gornje Reke, sa kojima sam dolazio u dodir, tvrde, da je 50% rečnika njihova govora srpski, a ostalo je arbanaški i turski. Ali vele, da je pre pedeset godina srazmera bila druga, u korist srpskohrvatskog jezika.¹⁸

P l e m e n s k e o d l i k e R e k a n a c a. Rekanci su bili plemenski organizovani sve do XVIII. stoleća. Oni su sazivali svoju plemensku skupštinu na mestu Boglec, ispod sela Volkovije. Tu su dolazili prvaci iz svih sela u Gornjoj Reci. Donete odluke na toj skupštini bile su za Rekance zakon.

Rekanci su imali i svoje vođe, a imaju ih i danas. Da spomenemo bar neke. Hadži Bilbil iz Senca, bio je glavar u Karađorđevo vreme. Jedno vreme je izbegao u Srbiju, pa je u ustanku pod Karađorđem bio i njegov blagajnik. Hadži Nake Bačuć iz Belišice bio je pobratim Hadži Vasiljku iz Galičnika. Obojica su štitili svoje krajeve i naročito su se brinuli, da narod sačuva svoju hrišćansku, pravoslavnu veru. Spominju se još: Pop Demir-Dimitrije iz Vrbena, koji je započeo i obnovu manastira zvanog Koža. Pa Andon Kozak. Dik Banuša, Garib Paša Vreskali i rod Krosi iz Krakornice, Popovići iz Belišice, Hariton iz Brođa.

Za važnija pitanja Rekanci su tražili dodira sa Mijacima. Odlazili su njihovi glavari na zajedničke dogovore sa glavarima mijačkim u Manastir Sv. Jovana Bigorskog.

I današnje telesne i psihičke osobine Rekanaca pokazuju, da su oni zasebna etnička grupa. Ni ekonomska beda današnjice nije im izmenila

¹⁷ Između ostalih, vidi: H e q u a r d H., Histoire et description de la Haute Albanie, Paris 1859.

¹⁸ U spomenutim beleškama pisca o etnopsihološkoj grupi Gornjorekanaca zabeležene su mnoge narodne pesme, kao ponikle u Gornjoj Reci. Ove su pesme zabeležene na jednom jeziku, koji se ne upotrebljava ni u Gornjoj Reci, ni tuda u Južnoj Srbiji. To važi kako za one, pribeležene na arbanaškom, tako i za one na srpskom.

karakterne crte: ponositost i otmenost, svest da su Rekanci neka odabrana grupa ljudi.

Z a k l j u č a k. Rekanci su mešovita etnička grupa, postala od doseljenih Srba iz okoline Peći u kraj, koji je bio naseljen od Mijaka, pa napušten. U osnovi srpska, ova je etnička grupa dobila obeležje arbanaško po jeziku, a zatim i primesu turskog jezika. Srbi su se izmešali sa Arbanasima, možda i Turcima i Vlasima. Ali iako mešavina, oni su formirali zasebno pleme; Rekanci su imali svoje glavare i svoju plemensku organizaciju sve do XIX. stoleća. I danas se Rekanci smatraju kao jedna zasebna grupa.

R é s u m é: Dans cet article M-r le Docteur Tomo Smiljanić-Bradina continue ses recherches sur les anciennes tribus serbes dans la Serbie de Sude. (Voir nos numéros 7 et 25 de la »Narodna Starina«). Ici il étudie le groupement de Poljanka de Debar, qui habitent la rive droite de Drim Noir. Les Debrani, comme les autres tribus Serbes dans la Serbie de Sude, se renouvelèrent comme tribu après la conquête de ces région par le Turcs. Les Turcs amenèrent ici ses colons, qui habitent encore le contrés de Župa. Vers la fin du 15 siècle commence l'islamisation des Albanais, qui se heurtèrent après sur les Debrani. Le combat mutuel dura jusqu'en 1912. Le resultat en fut qu'une partie de Debrani passa à l'islam et fut albanisée. Une autre partie fut même turcisée. Une partie passa à l'islam, mais garda sa langue serbe. Une partie émigra. Mais une grande partie se sauva et fuit délibérée par l'armée serbe en 1912. Les émigrés ont formés dans le villes de la Serbie et ailleurs des petits quartiers de Debrani (A Skoplje). Les Debrani se distinguent partout même aujourd'hui.